

площами та умовами зберігання музейних експонатів; недостатнє фінансування музейних закладів. Разом із тим, не можна не відзначити й певні позитивні зрушення, які відбулися в цій сфері останнім часом. У першу чергу це підтримка діяльності музейних установ благодійними організаціями, надання інформаційної підтримки в глобальній мережі Інтернет, створення професійних періодичних видань. Слід також зазначити, що назріла необхідність створення перспективної науково обґрунтованої програми розвитку музейної справи, яка б визначала основні напрямки цієї роботи. Соціально-економічні зміни в Україні створили передумови для інноваційних перетворень у діяльності вітчизняних музеїв, здійснення яких потребує створення різноманітних форм і методів роботи з відвідувачами. Ефективне фінансове та матеріально-технічне забезпечення вітчизняних музеїв можливе за наявності глибокого аналізу питань музейного маркетингу, менеджменту, порівняльного економічного аналізу, який дасть можливість розробити механізм залучення інвестицій для реалізації музейних програм.

Література

1. Статистичний бюлетень «Заклади культури, мистецтва, фізкультури та спорту України у 2013 році». Державна служба статистики України, 2014. – 94 с..

References

1. Staty'sty'chny'j byuletен' «Zaklady' kul'tury', my'stecztva, fizkul'tury' ta sportu Ukrayiny' u 2013 roci». Derzhavna sluzhba staty'sty'ky' Ukrayiny', 2014. – 94 с.

УДК 929:72 Павлуцький (045)

*Багатікова Олена Вадимівна,
аспірант Маріупольського державного університету
lo19877@yandex.ru*

Г. ПАВЛУЦЬКИЙ – ДОСЛІДНИК ЦЕРКОВНОЇ АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНИ XVII – XIX СТ.

У статті подано характеристику основних робіт Г. Павлуцького, присвячених дерев'яній та кам'яній церковній архітектурі південноруського регіону. Указано її особливості, які потрапили в поле зору дослідника. Акцентовано увагу на висновках, зроблених Г. Павлуцьким щодо походження сакрального будівництва регіону.

Ключові слова: церковне зодчество, архітектура, храм, сакральна споруда, іконостас.

*Багатікова Елена Вадимовна,
аспирант Мариупольского государственного университета*

Г. ПАВЛУЦЬКИЙ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ЦЕРКОВНОЙ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ XVII – XIX ВВ.

В статье дана характеристика основных работ Г. Павлуцкого, посвященных деревянному и каменному церковному зодчеству южнорусского региона. Указаны его особенности, которые попали в поле зрения исследователя. Акцентируется внимание на

выводах, сделаннях Г. Павлуцким относительно происхождения сакрального зодчества региона.

Ключевые слов: церковное зодчество, архитектура, храм, сакральное сооружение, иконостас.

*Bagatikova Olena,
postgraduate student of Mariupol state university*

G. PAVLUTSKYI – RESEARCHER OF THE UKRAINIAN CHURCH ARCHITECTURE OF XVII – XIX CENTURIES

In the present article the author characterizes the main works of G. Pavlucky about wooden and stone church architecture. The author pointed features of architecture, which got into the field view of the researcher. She also focuses on the conclusions made G. Pavlucky relatively origination of church architecture.

Key words: church architecture, architecture, temple, sacred building, icon screen.

Наша держава успадкувала від минулих століть унікальний, неповторний скарб – пам'ятки дерев'яної сакральної архітектури. За підрахунками сучасних дослідників в Україні збереглося понад 2,5 тис. дерев'яних церков, із яких близько 1000 відносяться до XV – XVIII ст. Окрім цього, на прилеглих етнічних українських землях їх налічують іще близько півтисячі. Але, за підрахунками Р. Маньковської, на облік та під охорону взято трохи більше 18% наявних пам'яток. Розглядаючи дерев'яні церкви, розташовані не лише на території України, але й в сучасних Польщі та Словаччини, дослідниця відзначає унікальність цих храмів, що стали звершенням не лише української, але й світової культури.

Спираючись на дослідження науковців XIX ст., пам'яткоохоронний досвід, теоретичні напрацювання в царині сакрального будівництва, Р. Маньковська переконана, що сучасна українська наука формує засади створення архітектурної охоронно-реставраційної галузі, що дасть можливість відродити й зберегти історико-культурну спадщину України [6, 77–78; 83]. Саме тому тема обраного дослідження є на сьогодні доволі актуальною.

Кінець XIX – початок XX ст. – час пожвавлення наукового інтересу до вивчення пам'яток української художньої культури, від архітектурних споруд до предметів побуту та зброї. Поштовхом для зростання кількості історичних досліджень архітектурно-мистецької спадщини всієї України стало проведення 1899 р. XI Археологічного з'їзду в Києві [4, 121]. Після завершення його роботи при Історичному товаристві Нестора Літописця було створено «Комісію для опису старожитностей України», діяльність якої мала розгорнутися на території Київської, Чернігівської, Полтавської, Волинської та Подільської губерній. До її складу увійшли члени ІТНЛ – І. Каманін, М. Стороженко, М. Біляшівський, М. Істомін, О. Леввицький, Є. Сіцинський та Г. Павлуцький. Сучасні дослідники відзначають значну роботу, проведену останнім щодо розшуку і фіксації пам'яток архітектури та монументального мистецтва [5, 104].

Як зазначає сам дослідник, саме йому Московським археологічним товариством, за поданням голови Наукового товариства Нестора Літописця

М. Дашкевича, було доручено вивчити пам'ятники малоросійського мистецтва. І вже влітку 1903 р. університет Св. Володимира відрядив Г. Павлуцького для дослідження старожитностей регіону [7, 1]. Саме Григорію Григоровичу сучасні дослідники віддають першість у визначенні дерев'яного культового зодчества як об'єкту мистецького дослідження [1]. Розпочавши роботу над цією проблемою 1903 р., Г. Павлуцький присвятив їй не один рік свого життя.

Вирішивши проводити характеристику старожитностей за їхнім характером, а не за місцем розташування, дослідник значну увагу приділив дерев'яним церквам XVII і XVIII ст., мотивувавши свій вибір тим, що ці пам'ятки більше за інших приречені на загибель. Для цього Г. Павлуцький обстежив деякі села, містечка та міста в трьох губерніях: Київській, Подільській та Волинській, зробив обміри, плани, розрізи та фотознімки розташованих у них церков.

Під час експедиції Г. Павлуцький обстежив 34 православні церкви, із них 7 у Київській губернії, 16 – у Вінницькій та 11 – у Подільській, і 3 католицьких храми у Волинській (церква Св. Анни – м. Полонне Новоград-волинського повіту; церква Обретіння Чесного Хреста – м. Чуднов, Житомирського повіту) та Подільській (церква Св. Трійці – м. Зеньків Летичівського повіту) губерній [7].

Усі матеріали, зібрані й опрацьовані Г. Павлуцьким протягом багатьох років напруженої роботи, частково у співавторстві з іншими членами Історичного товариства Нестора Літописця Ю. Сіцинським, М. Біляшівським та В. Щербаківським, були оприлюднені на сторінках «Чтеній Історичного товариства Нестора Літописця», Трудів XIII, XIV та XV Археологічних з'їздів; у публікації «Каменные и деревянные храмы», уміщеній у першому й останньому випускові «Древностей Украины» (1905 р.) та узагальнювальній роботі «О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества» (1911 р.). Завдання, яке ставив перед собою дослідник, полягало не стільки в механічному відтворенні архітектурного ансамблю малоросійських храмів, скільки в його аналізі та встановленні витоків українського сакрального зодчества: «звідки ж з'явилася українська дерев'яна архітектура?» [14, 1]. Окрім того, дослідник прослідкував історію виникнення, релігійної діяльності кожної окремо взятої церкви, і все це на тлі історичних полій, яким він теж приділив чимало уваги. Почасті його роботи перевантажені матеріалами місцевої історії, а безпосередньо темі дослідження відведено значно скромніше місце.

Розпочинає ряд робіт дослідника щодо українського сакрального зодчества праця «Каменные и деревянные храмы», яку сучасні дослідники української архітектури XVII – XVIII ст. вважають одною з найвизначніших у науковому доробкові науковця. Цей нарис є першою у вітчизняній науці спробою історичного опису й аналізу окремого виду національного мистецтва на основі вивчення архівних джерел, літератури та, найголовніше, значного фактичного матеріалу [4, с. 121]. Слід відзначити, що робота Г. Павлуцького завдяки унікальним фотознімкам та планам церков, більшість яких не збереглися до XXI ст., представляє неабияку цінність для сучасних дослідників архітектурних пам'яток України XVII – XIX ст. Проте на сьогодні ще не створено ґрунтовного аналізу як цієї роботи, так і інших розвідок дослідника в царині малоросійського церковного будівництва вказаного періоду. Винятком є лише побіжні огляди кан-

дидата архітектури М. Гончаренка [2] та наукового співробітника інституту історії України НАН України Н. Ковпаненко[4], зроблені дослідниками під час аналізу великої кількості досліджень архітектури України.

Робота складається з передмови та 19 розділів, кожен із яких містить опис одного або декількох храмів; 2 розділи автор присвятив характеристиці монастирів: Медведівського Миколаївського та Мотронинського в Чернігівському повіті Київської губернії [7].

У своєму дослідженні Г. Павлуцький порушив найбільш дискусійне питання: чи існує національний феномен української архітектури, зокрема церковної? Слідом за іншими дослідниками – О. Новицьким, М. Русовим, О. Сластьоновим, В. Стасовим та інш. – Григорій Григорович наголошує на самобутності української архітектури. Погляд на неї як на національний культурний феномен у цих авторів зумовлений, на думку сучасного дослідника М. Гончаренка, їхньою переконаністю у глибоких, дохристиянських витоках дерев'яної народної архітектури України, здатністю до творчого переробляння народом усіх впливів, котрі стали етапами розвитку і збагачувальними чинниками для української архітектури [2].

У ґрунтовній передмові Г. Павлуцький передусім указав на актуальність дослідження малоросійської, або, як він її ще називає, південноросійської дерев'яної церковної архітектури: «Дослідження малоросійської церковної архітектури досить важливе, бо вона є плід народної художньої творчості, безпосереднє втілення народного художнього самку» [7, 2].

На окремих сторінках своєї роботи Г. Павлуцький виступає не як науковець, а як поет, закоханий у народну архітектуру? романтик. Так, описуючи зовнішній вигляд малоросійських храмів, він у першу чергу звернув увагу на відсутність прикрас, на думку дослідника, вони й не потрібні, коли йдеться про вираження релігійних почуттів народу, утілених у сакральній архітектурі. Храм у Г. Павлуцького – «пам'ятник почуттю, котре прагне до неба» [7, 4].

Описуючи зовнішній вигляд малоросійських храмів, Г. Павлуцький звернув увагу на ще одну особливість їхньої будови – відсутність фасадів: «малоруські храми позбавлені фасадів... Панівним типом малоруської архітектури є трибанна церква; у Південно-Західному краї можна зустріти здебільшого храми саме цього типу...» [7, 5]. Старанно описуючи зовнішній вигляд церков, їхню плану будову, дослідник не вказує на її витоки.

Ретельно проаналізувавши весь наявний матеріал, Г. Павлуцький виділив декілька типів храмів, характерних для південно-західного регіону: однобанний, трибанний, п'ятибанний. Окремо дослідник виділив храми хрестообразного плану з одною банею в центрі хреста: «Поряд із типом трибанного храму зустрічається тип однобанного... Третій тип малоросійських церков – це храм з п'ятьма банями... Слід ще відмітити храми хрестообразного плану...» [7, 9-10].

Г. Павлуцький не залишив поза увагою досліджень своїх попередників щодо походження малоросійських церков. Так, звертаючись до робіт Норбекова, він категорично не погоджується з думкою останнього про походження «малоруської архітектури від дерев'яної північноруської архітектури», наголошуючи на унікальності, самобутності храмів досліджуваного регіону. Науковець заперечував і висновки про західне походження південноросійських храмів іншого дослідника дерев'яної архітектури В. Сулова (1857 – 1921).

Натомість, Г. Павлуцький висловлює власне бачення стосовно часу виникнення, походження та характеру малоросійської церковної архітектури. Дослідник схильний датувати появу храмів описуваного типу XI ст. Задля підтвердження своєї гіпотези щодо часу та автентичності походження малоросійських храмів Г. Павлуцький звертається до вивчення історичних джерел: літописів XI – XV ст. Це зокрема Радзивіловський або Кенігсберський літопис, Ізборник великого князя Святослава (1073 р.), де знаходить багато зображень триглавих та п'ятиглавих храмів.

Указуючи на первинний вплив візантійських традицій церковного будівництва, Г. Павлуцький відзначає його подальший самостійний розвиток, появу власних оригінальних особливостей. Дослідник не схильний зараховувати малоросійські храми ні до жодного зі стилів, вони, на його думку, самі є окремим стилем, що природно виник із будівельного матеріалу і залишався незмінним упродовж століть: «Південна Росія... зберегла форми церковної архітектури попри багатовіковий вплив католицизму та унії. До малоруських дерев'яних храмів», – на думку дослідника – «жодної з відомих художньо-історичних схем; їх не можна віднести ані до готики, ані до стилю відродження, ані до бароко; вони самі представляють стиль, який природним чином виник із будівельного матеріалу і протягом багатьох віків залишався незмінним» [7, 11–13]. Прикладом є Успенська церква в м. Полонному Новоград-волинського повіту Волинської губернії, яку Г. Павлуцький вважає зразком дерев'яної церковної архітектури початку XVII ст.: «успенський храм може вважатися зразком установленого архітектурного стилю і вказувати на існування на півдні Росії більш старовинних споруд, котрі не дійшли до нас і котрі могли показати як зародження стилю, так і його подальший розвиток» [7, 105].

Отже, проаналізувавши впливи західної, візантійської архітектури на вітчизняне храмове будівництво, Г. Павлуцький робить висновки, що хоч такі впливи і мали місце, проте «малоросійське дерев'яне церковне зодчество є мистецтвом національним» [7, 11–13].

Характеристику кожної церкви Г. Павлуцький будує за певним планом: коротка історія міста (містечка або селища), де було зведено храм; історія його будівництва та діяльності; зовнішній вигляд храму та його внутрішнє убранство. Слід, однак, відзначити, що цьому останньому пункту автор приділив найменше уваги. Так, Г. Павлуцький дав у своїй роботі опис іконостасів лише декількох церков: Успенської церкви (м. Яришів Могильовського повіту Подільської губернії) [7, 35], церкви в ім'я великомученика Георгія (м. Тараща, Київська губернія) [7, 54], Свято-Михайлівської церкви (м. Черемиси Волоські, Могильовський повіт, Подільська губернія) [7, 57], пояснюючи це тим, що їх будували за певним зразком, однаковим для всіх церков південно-західного краю, від якого зазвичай не відступали [7, 104]. Характеристика кожної з обстежених Г. Павлуцьким церков супроводжується накресленим планом та фотографією, що, без сумніву, становить неабиякий інтерес для сучасних дослідників.

Г. Павлуцький одним із перших порушив проблему збереження первинного вигляду храмів, почасти втраченого через непрофесійне проведення ремонтно-реставраційних робіт. На сторінках «Древностей України» дослідник неодноразово вказував на те, що реставраційні роботи, які проводились у храмах,

почасти змінювали їх зовнішній вигляд до непізнаваності: Як приклад він наводить церкву Покрова Пресвятої Богородиці в селі Сутковцях Летичівського повіту Подільської губернії: «на цю мить зовнішній вигляд церкви зазнав суттєвих змін. ...Зовнішній вигляд Сутковецької церкви сильно змінився, усе характерне, типове зникло. Гонткові дахи замінені залізними, високий двоскатний дах з барочною главою над ним і кам'яними фронтонами знищено і замінено дерев'яним багатокутним барабаном зі шатровим верхом на новий смак; дерев'яна дзвіниця над західним кінцем хреста XVIII ст. обшелевана та втратила свої оригінальні гарні форми малоруського стилю, дах її теж трохи змінено; іззовні церква оштукатурена» [7, 49].

Висновки щодо початку будівництва церков у південно-західному краї, теорії походження південно-західної дерев'яної церковної архітектури, відомості про діяльність церков та монастирів тощо, зроблені Григорієм Григоровичем на сторінках указаної праці, повторюються в його доповідях на засіданнях Історичного товариства Нестора Літописця, зроблених у різний час протягом 1904 – 1906 рр. («О деревянных резных изображениях пугтов в южно-русский церквях XVII – XVIII вв.», «Наиболее ранние свидетельства литературных памятников о построении деревянных церквей XVII и XVIII вв.», «Изображение храма в древнейших южно-русских миниатюрах», «Памятники церковной каменной архитектуры стиля «empire» в Полтавской губ.») [8, 10–13, 15] та на XI–II (Катеринослав, 1905 р.) і XIV (Чернігів, 1908 р.) Археологічних з'їздах.

Так, на засіданнях XIII АЗ Г. Павлуцький уперше порушив питання про необхідність вивчення київської архітектури XVII – XVIII ст. як національної художньої школи, рівної за значенням архітектурі княжої Русі. У доповідях, зроблених під час роботи з'їзду, дослідник висвітлив історію дерев'яного будівництва в Україні, схарактеризував своєрідність пам'яток Лівобережної України [5, 106].

Доповіді, виголошені Г. Павлуцьким на XIV археологічному з'їзді (Чернігів, 1908 р.), були присвячені сакральній архітектурі Чернігова. У них прослідковано спадковість та визначено основні етапи розвитку архітектури краю [3, 126].

Провівши паралелі між візантійською та українською дерев'яною церковною архітектурою, Г. Павлуцький іще раз довів походження останнього з Візантії. Київські зодчі, перейнявши основні форми храмового будівництва з Візантії у X ст., в XI ст. переробили та вдосконалили їх. Саме в цей період, на думку науковця, «візантійська архітектура досягла своєї вершини». Ця модернізація, за висновками Г. Павлуцького, полягала у тому, що зодчі стінами абсид прямо підперли стовпи, тобто стіни абсид стали приєднуватися безпосередньо до центральних стовпів; ці стіни стали слугувати підпорками для бані, замінивши собою арки. Із технічного боку це був спрощений, а отже, і досконаліший план. Уперше нові архітектурно-технічні ідеї були застосовані під час будівництва Києво-Софійського собору 1037 р., зазначає дослідник [11, 35].

Цікавим доповненням є розвідка Г. Павлуцького щодо церковних будівель стилю «empire» у Полтавській губернії, причому дослідник наголосив на тому, що західний стиль («empire») «скоро став справді руським стилем». Дослідник назвав вісім пам'яток цього стилю: Миколаївська, соборна Успенська та Воскресенська церкви в м. Хоролі, Троїцька церква в с. Вишняках, Миколаївська (м. Ромни), дві церкви в селах Єньках та Вергунах Хорольського повіту та церква в м. Лубнах,

зазначивши при цьому, що «в Полтавській губернії всі храми стилю «empire» замінили собою старовинні дерев'яні церкви малоросійського стилю».

Особливості стилю Г. Павлуцький прослідкував на прикладі двох дуже схожих між собою церков – соборної Успенської та Воскресенської в м. Хоролі: соборна церква «має ліпні прикраси античного зразка: усередині цієї церкви зверху по стінах і в куполі; на капітелі пілястрів і на барабані купола круглі великі скульптурні розетки на стінах портиків, великі вази в нішах на зовнішніх стінах тощо. У цих храмах стилю «empire» передню частину фасаду утворює портик із доричними колонами; такі портики встановлювалися з трьох боків: з півночі, півдня та заходу; нижня частина стіни оброблена рустами, верхня – гладка; колони, грустики, купол – яйцеподібної форми на зразок купола собору св. Петра в Римі... Доричні колони часто не мають баз – це риса руського “empire”» [15, 94 – 97].

Розвідки Г. Павлуцького щодо церковної архітектури південноросійського краю вміщено й у багатотомному виданні «История русского искусства» І. Грабаря. Проте, якщо свою статтю «Деревянные и каменные храмы» дослідник присвятив аналізу сільських та містечкових церков XVII – XIX ст., то в статті, уміщеній в «Истории русского искусства» він звернувся до сакральних пам'яток Києва та Чернігова XI ст. Григорій Григорович наголосив на тому, що «всі пам'ятки великокняжої епохи, що дійшли до нас, у Південній Росії мають на собі сліди візантійської роботи: усюди ми бачимо візантійську техніку та візантійські художні прийоми» [9, 143 – 162].

Підсумком багаторічної плідної праці Г. Павлуцького можна вважати нарис «О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества» (1911 р.), на сторінках якого автор іще раз доводить існування дерев'яних православних церков на території України (Київської Русі) ще в домонгольській період (XI – XII ст.): «...дерев'яні церкви, котрі... тягнуться безперервно від епохи Володимира Св. до другої половини XVIII ст., утворюючи один суцільний ланцюг, – можна вважати, що основні риси українського архітектурного церковного стилю мають сягати сивої давнини, а саме домонгольського періоду» [14, 2].

Походження південноруського церковного будівництва Г. Павлуцький виводить від візантійських традицій, які, проте, були творчо перероблені впродовж декількох століть місцевими зодчими, із використанням місцевого будівельного матеріалу вони створили неповторний, самобутній архітектурний стиль: «Українське мистецтво – оригінальна творчість, яка має національний характер, оскільки воно самостійно переробило чужі елементи, візантійські або західні, котрі до нього приходили. Ні на заході, ані на півночі Росії неможливо зустріти жодної церкви, котра б слугувала зразком українських церков. Це свого роду єдині пам'ятки; саме тому вони і представляють самостійний стиль» [12, 8].

Отже, Григорій Григорович у своєму дослідженні зумів вдало поєднати історію південноросійського краю з історією церковного будівництва, детально проаналізував кожен споруду, виділив три типи храмових будівель, характерних для цього регіону. Крім того, праця містить накреслені плани церков та фотографії більшості з них, що у XXI ст. робить її і цінним історичним джерелом. Спираючись на широкий фактичний матеріал та праці попередників, Г. Павлуцький доводить самобутність південно-західної церковної архітектури.

Література

1. *Гирич І.* Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старони і мистецтва (1910 – 1919 рр.) та його діячі [Електронний ресурс] / І. Гирич. – Доступний з: http://www.i-hyrych.name/Kyiv/Tov_Ohorony_Pamjatok.html.
2. *Гончаренко М.* Становлення історичних досліджень архітектури України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архітектури: спец. 18. 00. 01 “Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури” / М. Гончаренко. – К., 2000. – 21 с.
3. *Коваленко А.* XIV Всероссийский археологический съезд и развитие исторических исследований на Черниговщине [Електронний ресурс] / А. Коваленко // Проблемы археологии Южной России. Материалы историко-археологического семинара «Чернигов и его округа в IX – XIII вв.». – Чернигов, 26 – 28 сентября 1988 г. – К., Наукова думка. – 1990. – С. 123 – 128. – Доступний з: http://www.archeology.ru/medieval/med_lib_00.html.
4. *Ковпаненко Н.* Архітектурно-мистецька спадщина України в працях визначних учених другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Н. Ковпаненко // Український історичний журнал. – К., 2005. – №6. – С. 112 – 128.
5. *Ковпаненко Н.* Роль археологічних з'їздів останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. у дослідженні архітектурно-мистецької спадщини України / Н. Ковпаненко // Український історичний журнал. – 2008. – №6. – С. 99 – 110.
6. *Маньковська Р.* Сакральна дерев'яна архітектура України у світовій спадщині / Р. Маньковська // Краєзнавство. – К., 2010. – №4. С. 77 – 86.
7. *Павлуцкий Г.* Деревянные и каменные храмы [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Древности Украины. – Вып.1. – К.: Издание Императорского Московского Археологического общества, 1905. – 124 с. – Доступний з: <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Heritage/Pavlucki.html>.
8. *Павлуцкий Г.* Деревянная церковная архитектура Юго-Западного края в XVII и XVIII вв. [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., – 1904. – Кн.18, вып. 1. – С. 21 – 24. – Доступний з: <http://stariyeknigi.info>.
9. *Павлуцкий Г.* Древнейшее каменное зодчество [Електронний ресурс] // История русского искусства: Архитектура. Т. 1. История архитектуры: Допетровская эпоха / Г. Павлуцкий. – М., 1909. – С. 143 – 162. – Режим доступа: http://stariyeknigi.info/G/Grabarj_I_Istoriya_ussskogo_iskusstva_T_1_Arhitektura_Dopetrovskaya_epoha_1910.pdf
10. *Павлуцкий Г.* О деревянных резных изображениях пугтов в южно-русских церквях XVII – XVIII вв. [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., – 1904. – Кн.18, вып. 2. – С. 39 – 40. – Режим доступа: <http://stariyeknigi.info>.
11. *Павлуцкий Г.* Киевские храмы домонгольского периода и их отношение к византийскому зодчеству / Г. Павлуцкий // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове. Том II. – Москва, 1911. – С. 29 – 36.
12. *Павлуцкий Г.* Наиболее ранние свидетельства литературных памятников о построении деревянных церквей XVII и XVIII вв. [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., – 1904. – Кн.18, вып. 2. – С. 40 – 42. – Доступний з: <http://stariyeknigi.info>.
13. *Павлуцкий Г.* Изображение храма в древнейших южно-русских миниатюрах [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., – 1906. – Кн.19, вып. 2. – С. 4 – 5. – Доступний з: <http://stariyeknigi.info>.
14. *Павлуцкий Г.* О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества / Г. Павлуцкий. – М., Типография Г. Лиссинкра и Д. Совко. – 1911. – 20 с.
15. *Павлуцкий Г.* Памятники церковной каменной архитектуры стиля «empire» в Полтавской губ. [Електронний ресурс] / Г. Павлуцкий // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., – 1906. – Кн.19, вып. 4. – С. 94 – 97. – Режим доступа: <http://stariyeknigi.info>.

References

1. Hyrych I. Diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pam'iatok starony i mystetstva (1910 – 1919 rr.) ta yoho diiachy [Elektronnyi resurs] / I. Hyrych. – Dostupnyi z: <http://www.i-hyrych.name/Kyiv/TovOxoronyPamjatok.html>.
2. Honcharenko M. Stanovlennia istorychnykh doslidzhen arkhitektury Ukrainy (kinets XIX XX st. – pochatok XX st.): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. arkhitektury: spets. 18. 00. 01 «Teoriia arkhitektury, restavratsiia pam'iatok arkhitektury» / M. Honcharenko. – K., 2000. – 21 s.
3. Kovalenko A. KhIV Vserossyiskyi arkheolohycheskyi s'ezd y razvytye ystoryche-skykh yssledovanyi na Chernyovshchynе [Elektronnyi resurs] / A. Kovalenko // Problemy arkheolohyy Yuzhnoi Rossyy. Materyaly ystoryko-arkheolohycheskoho semynara «Chernyov y eho okruha v XIX – pochatku XX vv.». – Chernyov, 26 – 28 sentiabria 1988 h. – K.: Naukova dumka. – 1990. – S. 123 – 128. – Dostupnyi z: http://www.archeology.ru/medieval/med_lib_00.html.
4. Kovpanenko N. Arkhitekturno-mystetska spadshchyna Ukrainy v pratsiakh vyznachnykh uchenykh druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. / N. Kovpanenko // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – K., 2005. – №6. – S. 112 – 128.
5. Kovpanenko N. Rol arkheolohichnykh z'izdiv ostannoï tretyny XIX – pochatku XX st. u doslidzhenni arkhitekturno-mystetskoï spadshchyny Ukrainy / N. Kovpanenko // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 2008. – №6. – S. 99 – 110.
6. Mankovska R. Sakralna dereviana arkhitektura Ukrainy u svitovii spadshchyni / R. Mankovska // Kraieznavstvo. – K., 2010. – №4. S. 77 – 86.
7. Pavlutskyi H. Dereviannye y kamennye khramy [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Drevnosty Ukrayny. – Vyp.1. – K.: Yzdanye Ymperatorskoho Moskovskoho Arkheolohycheskoho obshchestva, 1905. – 124 s. – Dostupnyi z: <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Heritage/Pavlucki.html>.
8. Pavlutskyi H. Dereviannaia tserkovnaia arkhytektura Yuho-Zapadnoho kraia v XIX – pochatku XX vv. [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Chtenyia v Ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa. – K., – 1904. – Kn.18, vyp. 1. – S. 21 – 24. – Dostupnyi z: <http://stariеknigi.info>.
9. Pavlutskyi H. Drevneishee kamennoe zodchestvo [Elektronnyi resurs] // Ystoria russkoho yskusstva: Arkhytektura. T. 1. Ystoria arkhytektury: Dopetrovskaia epokha / H. Pavlutskyi. – M., 1909. – S. 143 – 162. – Dostupnyi z: http://stariеknigi.info/G/Grabarj_I_Istoria_usskogo_iskusstva_T_1_Arhitektura_Dopetrovskaya_epoha_1910.pdf.
10. Pavlutskyi H. O dereviannykh reznykh yzobrazheniyakh puttov v yuzhno-russkyi tserkviakh XIX v. [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Chtenyia v Ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa. – K., – 1904. – Kn.18, vyp. 2. – S. 39 – 40. – Dostupnyi z: <http://stariеknigi.info>.
11. Pavlutskyi H. Kyevskiye khramy domonholskoho peryoda y ykh otnoshenye k vyzantyskomu zodchestvu / H. Pavlutskyi // Trudy XXX Arkheolohycheskoho s'ezda v Chernyove. Tom II. – Moskva, 1911. – S. 29 – 36.
12. Pavlutskyi H. Nayboleee rannye svydetelstva lyteraturnykh pamiatnykov o postroeny dereviannykh tserkvei XX y XIX vv. [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Chtenyia v Ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa. – K., – 1904. – Kn.18, vyp. 2. – S. 40 – 42. – Dostupnyi z: <http://stariеknigi.info>.
13. Pavlutskyi H. Yzobrazhenye khrama v drevneishykh yuzhno-russkykh mynyatiurakh [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Chtenyia v Ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa. – K., – 1906. – Kn.19, vyp. 2. – S. 4 – 5. – Dostupnyi z: <http://stariеknigi.info>.
14. Pavlutskyi H. O proyskhozhdenny form ukraynskoho dereviannoho tsnrkovnoho zodchestva / H. Pavlutskyi. – M., Typohrafiya H. Lyssynkra y D. Sovko. – 1911. – 20 s.
15. Pavlutskyi H. Pamiatnyky tserkovnoi kamennoi arkhytektury styliia «empire» v Poltavskoi hub. [Elektronnyi resurs] / H. Pavlutskyi // Chtenyia v Ystorycheskom obshchestve Nestora Letopystsa. – K., – 1906. – Kn.19, vyp. 4. – S. 94 – 97. – Dostupnyi z: <http://stariеknigi.info>.